

HANA ZUKALOVÁ

K TEORIÍM A KONCEPTŮM INFORMAČNÍ SPOLEČNOSTI. DICHOTOMICKÉ POJETÍ¹

ON THE THEORY AND CONCEPTS OF THE INFORMATION
SOCIETY: A DICHOTOMIC CONCEPT

Úvod

Není pochyb, že vývoj na poli ICT v posledních letech změnil situaci téměř ve všech oblastech lidské činnosti. Pomocí technologií došlo k masivnímu nárůstu množství informací, a tím i ke společenským změnám. Situaci lze přirovnat k vynálezu knihtisku, kdy přelomovou událostí nebyl vynález samotné technologie, ale jeho dopady, tedy stejně jako dnes, zvýšení dostupnosti tištěných informací a zdrojů. Tento informační boom má dopady na celou společnost. Cílem této práce je identifikovat, o jaké dopady se konkrétně jedná, a to na základě analýzy vybraných teorií a konceptů.

Pojem Informační společnost (dále jen IS) se pravděpodobně poprvé objevil v Norově a Mincově zprávě francouzské vlády² v roce 1975. Postupně se jednotlivými aspekty IS začalo zabývat stále více autorů a odborníků, pojem byl přijat oficiálními vládními dokumenty a začala vznikat teoretická vymezení a koncepce IS. Přístup autorů je značně multiparadigmatický, nahlíží na IS různou optikou. Dosud nebyla vytvořena definice, která by byla přijata a akceptována širokou veřejností. Většina autorů vychází z Bellova konceptu (Kalců, 2001), který nástup IS spojoval zejména se změnou výrobních postupů a ekonomiky. V České republice definoval IS kupříkladu Zlatuška: „Informační společnost je charakterizována podstatným využíváním digitálního zpracovávání, uchovávání a přenosu informací. Informace v digitalizovaném tvaru je univerzálně použitelná, duplikovatelná a transformovatelná“ (Zlatuška, 1998, nestr.). Jeho definice dává důraz na samotné technologie, nehovoří o konkrétních či kvalitativních stránkách IS. O komplexnější vystižení charakteristik se pokusil Květoň (1997).

¹ Příspěvek vychází z bakalářské diplomové práce obhájené na ÚPV FF MU v roce 2006 a je jednou z úspěšných prací ve studentské soutěži o cenu G. A. Lindnera, která probíhala na ÚPV FF MU v roce 2007.

² Originální název: Simon Nora, Alain Minc: *L'information de la société*, Rapport M. le Président de la République, Paris, 1978.

Na jeho trojdimenzionální definici je možné si lépe uvědomit hlavní dopady na společnost (pro účely této práce uvádím pouze hlavní body): „IS používá ve velké míře informací ke stimulaci ekonomického růstu; IS používá ve velké míře informací pro usnadnění života občanů; v IS se významně rozvíjí informační průmysl, který se stává stále více nadnárodním nebo dokonce globálním“ (Květoň, 1997, s. 84).

Dichotomické pohledy na koncepty informační společnosti

Výběr množiny teorií k analýze byl ovlivněn zejména dostupností primárních zdrojů. Čerpala jsem z velké části z cizojazyčných publikací nebo on-line zdrojů. Volila jsem autory z různých etap vývoje, tedy od nejstarších po aktuální. Snažila jsem se zohlednit poměrné zastoupení i podle jejich názorového ladění. Jmenovitě se jedná o tyto autory: Manuel Castells, Hylland Thomas Eriksen, Artur Kroker, Pierre Lévy, Nicholas Negroponte, Pippa Norris, Robert Putnam, Jean-Jacques Salomon, Alvin a Heidi Toffler, Alinta Thornton, Barry Wellman.

Již v počátku analýzy vyplynulo klíčové zjištění, které následně ovlivnilo podobu mé práce. Názory a pohledy jednotlivých autorů jsou výrazně názorově polární, v některých případech si i odporují. Na základě toho se mi jevilo jako funkční rozpracovat jednotlivé otázky a problémy formou dichotomických náhledů, což je zcela v souladu s principem komplementarity.³ Tato metoda mi umožnila zpracovat do logických a přehledných rámců rozdílná či protichůdná stanoviska, v důsledku čehož je možné si uvědomit pozitivní dopady technologií na společnost a zároveň možná rizika a negativa. Na základě analýzy dostupných materiálů jsem vybrala ke zpracování šest témat, které jsem ve studovaných materiálech identifikovala jako nejdiskutovanější. Podrobněji se zastavuji u problematiky digital divide, která je jako nová forma sociální exkluze velmi významná pro sociální pedagogiku. Neuvádím u každé dichotomie pochopitelně stanovisko všech autorů, pouze těch, kteří se problematice věnovali hlouběji a byla středem jejich zájmu.

Technologický determinismus versus sociální determinismus

První názorovou dichotomií, která silně ovlivňuje chápání aspektů, je pojetí vlivu technologií na společnost a naopak. Proti sobě stojí technologický determinismus (či technokratismus) a sociální determinismus, zdůrazňující význam společnosti a jejího podílu na vlastním rozvoji. Zastánci technologického determinismu tvrdí, že společnost je ovlivňována a tvarována technologickým vývo-

³ V pedagogickém slovníku je definován jako „princip metodologie vědy, který tvrdí, že různost, zdánlivá protichůdnost a neslučitelnost výpovědí o předmětu výzkumu, popř. metod výzkumu, vyplývající často z odlišných paradigmat, neznamená nutně chybnost některých z nich, ale naopak teprve tehdy, když bereme v úvahu tato komplementární tvrzení nebo metody, jsme schopni postihnout jevy v jejich složitosti a celistvosti“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2003, s. 179)

jem. Novým technologiím a inovacím se společnost musí přizpůsobit a adaptovat se na ně. Negativní důsledky technologického vývoje jsou potom důsledkem špatného využití lidmi, nikoli samotnou povahou technologií. Tofflerovi chápou technologie jako determinantu všech změn, které fatálně dopadají na všechny oblasti lidského života. Dnešní situaci nazývají „třetí vlnou“, tedy obdobím velkých změn a zrychlení životního tempa, které je akcelerované neustálým vývojem technologií. Jsou přesvědčeni, že měnící se společnost má velké dopady na lidskou psychiku a hovoří o „šoku z budoucnosti“ (Toffler, Tofflerová, 2001). Optimističtěji, ale poněkud utopicky se k problematice staví Negroponte, který situaci přirovnává k „nahrazení atomů bity“ (Negroponte, 2001).

Sociální determinismus naopak tvrdí, že sociální sféra podmiňuje a determinuje technologický rozvoj. Zavádění a využívání nových technologií je výsledkem společenské objednávky. Zastáncem této koncepce je například Salomon: „Společnost se definuje jak pomocí technologií, které je s to vytvořit, tak těch, které se rozhodne použít a rozvíjet raději než jiné. V tomto smyslu je technologie jedním z mnoha společenských procesů“ (Salomon, 1997, s. 235). Je zde sice zdůrazněna obousměrnost tohoto procesu, silný akcent na vlastní roli společnosti ale jasně k sociálnímu determinismu směřuje.

Přistoupit na koncept jednostranné technologické determinace odmítl i Lévy. Sociální a kulturní stav věcí je podle něj nekonečně složitý a částečně nedeterminovaný soubor na sebe vzájemně působících procesů, které se samočinně udržují nebo potlačují. Namísto determinace tedy užívá pojem podmíněnost (Lévy, 2000).

Virtualita versus realita

Další významný faktor mající dopad na společnost je vztah virtuality a reality. Klíčovým procesem umožňujícím práci s informacemi je princip digitalizace, který má ohromné dopady na společnost. Jde vlastně o to, že jakékoli sdělení je možno převést či zakódovat do digitální formy, čili dvojkové soustavy, kterou lze následně bez ztrát kopírovat, přenášet a uchovávat. Informace v této podobě ztrácí zdánlivě svoji materiální podobu a hovoříme o její virtuální existenci. Nejedná se o existenci hmotnou, tedy reálnou, ale čistě virtuální. Dichotomii vytváří otázka, zda virtualita směřuje k nahrazení reality či je její přirozenou součástí.

Technologický optimista Negroponte chápe jako další krok vývoje přenesení těžiště společenského dění právě do virtuálního prostoru. Společnost postupně, dle jeho vize, v dohledné době opustí principy národních států a spíše bude setrvávat v digitálních společenstvích, která nebudou respektovat vzdálenosti a čas pro ně bude hrát jinou roli, než jakou hraje dnes (Negroponte, 2001).

Lévy uvažuje o vztahu virtuálního a reálného jako o artikulaci. Hovoří o vzájemném pozitivním ovlivnění obou prostorů (Lévy, 2000). Vyvrací obavy, že by mohla virtualita nahradit realitu: „Není možné oddělit člověka od jeho materiálního prostředí ani do znaků a obrazů, kterými dává smysl životu a světu“ (Lévy, 2000, s. 20). K tomuto názoru se přidává i Wellman: „Kybernetický pro-

stor neporazí důležitost fyzického prostoru“ (Wellman, 2006, nestr.). Virtualita přináší i radikální proměnu chápání času. Castells tento proměněný čas nazývá *timeless time* (in Rosa, 2003). Jde o to, že ve virtuálním prostředí neprobíhají děje lineárně, měřitelně a předvídatelně, nazývá to „prostorem toků“. Odstranění prostorových bariér umožňuje jednat zcela nezávisle na čase (Castells, 1989, s. 169).

Posílení sociálního kapitálu versus nadvláda virtuálních tříd

Lévy od nástupu IS očekává zcela nové ideální společenské uspořádání, ve kterém by již neměla žádná forma nadvlády místo. ICT by umožňovaly lidem plně realizovat ideál svobody. Hovoří o tzv. „všeobecnosti bez totality“, přičemž totalitou je myšlen jednotný úsudek a jednotící prvky (náboženství, věda,...) realizující totalizaci na základě jednoty významu. Probíhající proces světového propojování však nastoluje všeobecnost, která již nevytváří celek skrze význam, ale propojuje pomocí kontaktu, pomocí vzájemné interakce. Využití interaktivní a kolektivní komunikace na síti, vyjádření se k problémům, podpora samosprávy a přímé jednání skupin občanů, kterých se rozhodnutí přímo dotýká, to vše podle Lévyho vede k posílení demokratizačních principů (Lévy, 2000). Realističtější pohled nabízí podle mého názoru teorie navýšení moci občanské společnosti, která je reprezentovaná zejména Norrisovou (2001) či Wellmanem (2006). Přístup k informacím, možnost komunikace, nezávislost na místě pobytu, to vše jsou obecně jejich hlavní argumenty. Oba ale zdůrazňují, že nejdůležitější je v tomto procesu aktivní role člověka. Podle Tofflera a Tofflerové otevírají komunikační technologie „ohromující škálu možností pro přímou participaci občanů na politickém rozhodování“ (Toffler, Tofflerová, 2001, s. 98). Technologie mají podle nich potenciál otevřít cestu k demokracii „třetí vlny“ – polopřímé demokracii. Tu definují jako vládu menšin, posun od závislosti na reprezentantech k sebereprezentaci a „dělbu decize“ – tedy dělba kompetencí řešit problémy. Slovy Tofflerových „dostat rozhodnutí tam, kam patří“ (Toffler, Tofflerová, 2001, s. 100). Jak správně podotkla Thorntonová, internet se ale může stát opravdovým demokratizačním nástrojem až ve chvíli, kdy se rozšíří i mezi sociálně znevýhodněné skupiny (Thornton, 2002).

Kritičtější v očekávání je Putnam. Podle něj ICT mohou zvyšovat sociální kapitál a pomoci prosazovat zájmy soukromých skupin, ale vede to zároveň ke fragmentaci veřejných zájmů, a tak ubývá sociální kapitál občanské společnosti jako celku (podle Bavel, 2004). Nejkritičtější je k dopadům Kroker (1994). Rozvoj Informační společnosti podle jeho názoru způsobí nadvládu nové virtuální třídy – tedy odborníků vytvářejících a výrazně participujících na kyberprostoru. Kroker zastává názor, že již dnes jsou díky této virtuální třídě z veřejné debaty vyloučeny názory, které nezastávají jejich optimistické vize, kterými se snaží odvést pozornost od jejich opravdovém záměru, tedy jejich převzetí kontroly nad virtualitou. Hovoří dokonce o virtualitě jako snu liberálního fašismu (Kroker a kol., 1994).

Rozšíření sociálních vazeb versus rozpad sociálních vazeb

V teoriích IS jsem upozorovala dva hlavní možné přístupy k problematice vlivu IS na budoucí vývoj sociálních vazeb. První přístup chápe snadnou dostupnost a šíření informací pomocí ICT jako prostředek pro udržování kontaktů a rozšiřování sociálních vztahů. Druhý naopak očekává, že díky ICT dojde k omezení mezilidské osobní interakce a snížení zájmu o společenské dění.

Castells pojmenoval dnešní společnost „společnost sítí“ (Castells, 1997). Wellman přirovnává síťové propojení internetu k sociální síti. Internet podle jeho názoru zvyšuje osobní sociální kapitál, možnost kontaktů a celkově propojenou společnost, tedy spojení lidí, institucí a znalostí. Odkazuje se na několik výzkumů, které prokázaly, že staré sociální vazby jsou uživateli nadále udržovány a prohlubovány, a rozvíjí se nové (Wellman, 2006). Lévy stanovil tři hlavní principy kyberprostoru – vzájemné propojení, vytváření virtuálních společenství a kolektivní inteligenci (Lévy, 2000). Kyberkultura je podle něj charakterizována připojením, které má vždy přednost před izolací. On-line setkávání není podle něj neosobní, může nést i silné emoce a navíc jen málokdy nahrazuje fyzická setkání, ve většině případů jim napomáhá a doplňuje. Vyvrací názor, že virtuální společenství podporuje nezodpovědnost spojenou s anonymitou (Lévy, 2000).

Lévyho optimistická očekávání nesdílí spousta autorů. Jedním z velmi pesimisticky vyhraněných je opět Kroker. V své teorii virtuálních tříd hovoří o tom, že stále více se upevňující role digitálních technologiích způsobuje osamělost, sociální odloučení a mizející subjektivitu člověka (Kroker a kol., 1994).

Rozvoj vzdělanosti versus informační přesycenost

Jak již bylo uvedeno, podstatnou charakteristikou IS je využívání digitálního zpracovávání. Informace jsou díky technologiím velmi rychle přenosné, transformovatelné a dostupné. Otázkou však zůstává, zda-li je snadná dostupnost informací přímo úměrná zvyšování se informovanosti a vzdělanosti lidí. První přístup, reprezentovaný například Lévy, hovoří o jednoznačně pozitivním vlivu na společnost a o demokratizaci vzdělávání. Lévy dokonce možnost neustálých informačních a komunikačních výměn pomocí internetu chápe jako základnu kolektivní inteligence. Má tím na mysli „ohodnocení, optimální využití a harmonizaci kompetencí, představ a intelektuálních energií různé kvality i původu. K tomu patří společná paměť, imaginace a zkušenost, praktická výměna poznatků, nové formy organizace a pružné koordinace v reálném čase“ (Lévy, 2000, s. 150). Zdůrazňuje potřebu kvalitativní změny systému vzdělávání, zejména jeho diverzifikaci a individualizaci. Vyjádřil požadavek nového paradigmatu vzdělávání založeném na soustavném a individualizovaném získávání znalostí surfování po internetu, orientaci vzdělávajících se lidí ve světě neobsáhnutelných a stále se měnících vědomostí, kooperativním učením a kolektivní inteligenci v rámci virtuálních společenství (Lévy, 2000).

Velké množství autorů ale tento optimismus nesdílí. Kupříkladu Eriksen hovoří o tom, že informací je příliš mnoho a cílem vzdělaného člověka by mělo být „zredukovat“ konzumaci informací na minimum. Dostupnost informací je podle něj nepřímou úměrná růstu vzdělanosti (Eriksen, 2001). Zavádění technologií může snižovat kvalifikaci lidí (de-skilling) a podle Loudína (podle Frič, Potůček, 2004, s. 418) může vést až k novému typu hlouposti – „hloupost na vysoké úrovni“, kdy člověk není schopen odlišit vědění od mínění a kdy dochází k určitému zpohodlnění, zpovrchnění a zploštění pohledu na svět.

Minimalizace sociální exkluze versus digital divide

Problematika sociální exkluze způsobené přístupem ke zdrojům IS je velmi často diskutovanou otázkou. Tato sociální exkluze je pojmenována digital divide, čili digitální propast. Polarita v přístupu k této otázce spočívá zejména v přikládání důležitosti a významu této exkluze pro společnost. Pochybnosti o jejím vzniku se ale neobjevují v žádné z analyzovaných teoriích.

Autoři, kteří se k IS staví velmi optimisticky, jsou logicky zastánci konceptu otevřenosti. Negroponte (2001) vidí problematiku digital divide pouze jako generační záležitost. Lévy se s problémem vyrovnal konstatováním: „Všeobecně platí, že každá univerzalita vytváří exkluzi“ (Lévy, 2000, s. 217–218).

Za závažný problém považuje digital divide např. Norrisová (2001). Rozlišuje tři aspekty digitálního vyčlenění: *Global divide* - upozorňuje na rozdílný přístup k internetu mezi vyspělými a rozvojovými zeměmi, *social divide* – týká se propasti mezi informačně bohatými a chudými ve stejné zemi a *democratic divide* - vyjadřuje rozdíl mezi uživateli internetu, kterým umožňuje přístup k zaměstnání, aktivizaci a účasti na veřejném životě. Jasně ukázala, že nejde pouze o to být připojen, ale dokázat tento zdroj i využít k vlastní aktivizaci, seberozvoji a participaci na věcech veřejných. Zdůraznila, že podstatou této exkluze není vlastnictví technologie, ale aktivní participace. Za nejzávažnější příčiny digital divide považuje nedostatečné vzdělání a příjmy (Norris, 2001). Warshauer se na problematiku nedívá z globální perspektivy, ale z hlediska individuálního. Rozlišuje čtyři zdroje nerovnosti: fyzické prostředky – samotná technologie, infrastruktura, digitální prostředky – tím má na mysli zejména schopnost ovládat jazyk internetu, lidské prostředky – informační a počítačová gramotnost, sociální prostředky – komunity (Warshauer, 2003).

Digital divide

I přes všechny názorové rozdíly a odlišnou optiku při pohledu na digital divide je v tuto chvíli zcela zřejmé, že přístup k ICT, možnost získávat digitální informace a přeměňovat je na znalosti a vědomosti, je v dnešní době velmi významným statkem. Zde vyvstává zásadní otázka, co se děje v případě, že někdo tento nový statek nevlastní či se na něm nepodílí? Pokusím se na tuto otázku odpovědět pomocí jedné z teorií sociální exkluze významného francouzského sociologia

Bourdieu: vlastnictví a podíl na určitém statku zajišťuje úspěšnost, naopak ti, kteří tento statek nevlastní, se stávají společensky neúspěšnými. Neúčast na jednom statku často zabraňuje možnosti podílet se i na statcích dalších. Velmi obecně se dá tento proces vyjádřit tabulkou č. 1 (in Marada, 2000).

Tabulka č. 1: **Sociální exkluze**

STATEK	POLE	NEÚSPĚŠNÍ
Bohatství	Ekonomika	Chudoba
Moc, vliv	Politika	Ne-/podprezentování
Známí, přátelé, komunita	Sociální prostředí	Osamělost
Znalosti, dovednosti, vzdělání	Socializace, vzdělanost	Nevzdělání
Tituly, hodnosti	Produkce symbolů	Bez formální kvalifikace

(Zdroj: Marada, 2000, s. 12)

V dnešní době bychom tedy mohli analogicky tabulku doplnit následovně:

Tabulka č. 2: **Digital divide**

Digitální informace Kyberprostor	Kyberprostor, e-sektory	Digitální vyloučenost Informační negramotnost
-------------------------------------	-------------------------	--

Stejně jako nedostatek peněz a majetku způsobí sociální exkluzi, kterou nazýváme chudoba, tak nedostupnost k digitálním informacím způsobí sociální exkluzi, pro kterou užíváme pojem digital divide. Definovat digital divide je stejně obtížné jako vytvořit její jednotnou, přesnou a výstižnou definici. Podle dosavadních výzkumů⁴ jsou digital divide ohroženy zejména následující sociální skupiny (viz tabulka č. 3).

Tabulka č. 3: **Sociální skupiny ohrožené digital divide**

Sociální skupina	Užívaný pojem exkluze
Obyvatelé chudých či rozvojových zemí	Digitální ghetta
Lidé s nižším vzděláním	
Lidé s nižším příjmem	
Ženy	Gender gap
Nezaměstnaní	
Obyvatelé venkova	Rural gap
Menšiny	Race gap
Senioři	Senior gap

Tabulka č. 3 dokresluje teorii Bourdieu, jelikož zde jasně vidíme návaznost nové exkluze na starší linie nerovností. V současné době nefunguje tento proces ještě zcela obousměrně – tzn. dřívější sociální exkluze mají vliv na digital

⁴ Srov. eInclusion revisited: The Local Dimension of the Information Society. Dostupné z <http://ec.europa.eu/employment_social/news/2005/feb/eincllocal_en.pdf>.

divide, digital divide však zatím ještě stejně intenzivně neprohlubuje starší linie nerovností. Plné fungování tohoto obousměrného vlivu je však jen otázkou času. V prostředí Evropské unie jsou zatím uživatelé internetu v menšině (41,4 % uživatelů ze všech členských zemí). Trend je ovšem jednoznačný, počet uživatelů stále narůstá (v Evropě došlo od roku 2000 do roku 2005 k nárůstu o 177,5 %)⁵ a rozvoj IS je prioritní záležitostí všech zemí.

Zamezení digital divide je řešeno souhrnem procesů, které byly vládními dokumenty EU pojmenovány e-inclusion.⁶ Konkrétní příčiny a nástroje řešení, které uvádějí výše zmínění autoři, lze rozdělit do dvou rovin, a to technické a sociální. V první rovině jde zejména o budování informační infrastruktury, broadbandového připojení a technické vybavení. Tato rovina zahrnuje i podporu bezbariérovosti webů pro zdravotně znevýhodněné.⁷ V rovině sociální je primární zajistit informační a počítačovou gramotnost celé populace, podporovat výuku globálního jazyka angličtiny⁸ a šířit ve společnosti povědomí o možnostech plnohodnotného využití ICT.

Závěr

Technologie a společnost se jeví jako obousměrně na sebe působící procesy a nelze je chápat odděleně. Existence technologií není náhodným objevem, ale společenskou objednávkou. Technologie tedy chápeme jako přirozenou součást života, ale je potřeba eliminovat negativní dopady. Aby nedošlo k naplnění varovných vizí o informační přesycenosti, či „hlouposti na vysoké úrovni“, je zapotřebí uzpůsobit vzdělávání novým společenským podmínkám. Neomezený přístup k informacím vyžaduje i neomezený přístup ke vzdělání.

Moje zkoumání, jehož cílem bylo identifikovat nejdiskutovanější otázky a výzkumná témata, může implikovat i další otázky a náměty k výzkumu, např. Jaká je ideální forma systému vzdělávání v Informační společnosti? Je možné zamezit digital divide a jakými nástroji? Způsobí virtualita rozpad či posílení společenských vazeb? Posílí moc občanské společnosti nebo je virtualita ideálním nástrojem nadvlády? Zdá se, že do budoucna se jeví spíše jako demokratiizační a humanizační nástroj, ovšem při eliminaci již dnes zřetelné hrozby digital divide. Otvírá se pochopitelně daleko více otázek, které bude v budoucnu zapotřebí řešit, aby došlo k plnému a účelnému využívání potenciálu IS a aby se společnost dokázala vyrovnat se všemi dopady.

⁵ //NetRatings, International Telecommunications Union, NICs. Dostupné z < <http://www.internetworldstats.com/stats.htm> >

⁶ Srov: http://ec.europa.eu/employment_social/news/2005/feb/eincllocal_en.pdf

⁷ Tato problematika je řešena Evropskou komisí v rámci tzv. e-accessibility, neboli přístupnosti elektronických technologií. Jedním z hlavních projektů je tzv. „Design pro všechny“.

⁸ Pro tento fenomén se užívá pojem Global English. Srov Warshauer, 2003, s. 95.

LITERATURA

- BAVEL, v. R. aj. *ICT and Social Capital in the Knowledge Society* [online]. Sevilla: Institute for Prospective Technological Studies, 2004. 110 s. [cit. 2006–03–16]. Dostupné z <<http://www.euractiv.com/en/infosociety/ict-social-capital-knowledge-society/article-133028>>.
- CASTELLS, M. *The Informational City*. Oxford: Blackwell Publisher, 1989. 402 s.
- CASTELLS, M. *The Power of Identity*. Oxford: Blackwell Publisher, 1997. 461 s. ISBN 1405107138
- EInclusion revisited: The Local Dimension of the Information Society* [online]. Brussels: Commission of the European Communities, 2005. 43 s. [cit. 2006–03–16]. Dostupné z <http://ec.europa.eu/employment_social/news/2005/feb/eincllocal_en.pdf>.
- ERIKSEN, H. T. *Tyranie okamžiku*. Brno: Doplněk, 2005. 167 s. ISBN 80–7239–185–2.
- FRIČ, P., POTUČEK, M. Model vývoje české společnosti a její modernizace v globálním kontextu. *Sociologický časopis*, 2004, roč. 40, č. 4, s. 415–431.
- KALCŮ, P. Informační politika ČR na přelomu století. In *INFORMACE* [online]. Praha: Knihovna AV ČR, 2001, roč. 10, nestr. [cit. 2006–03–04]. Dostupné z <http://www.lib.cas.cz/informace/info1-2_01.htm#uvod>.
- KROKER, A., WEINSTEIN, M. A. *Data Trash: The Theory of the Virtual Class* [online]. CTheory. [cit. 2006–04–30]. Vydáno knižně: Montreal: New World Perspectives, 1994. 160 s. ISBN 0–920393–23–3. Dostupné z <<http://www.ctheory.net/dt1a.asp>>.
- KVĚTOŇ, Karel. *Úloha univerzit v Globální Informační společnosti* [online]. Bratislava: Příspěvek na konferenci LARIS, 1997. 90 s. [cit. 2006–04–15]. Dostupné z <<http://web.cvut.cz/ph/online/vyuka/priloha.pdf>>.
- LÉVY, P. *Kyberkultura*. Praha: Karolinum, 2000. 229 s. ISBN 80–246–0109–5.
- MARADA, R. Sociální exkluze v průsečíku myšlenkových tradic. In *Sociální exkluze a nové třídy*. Brno: Masarykova univerzita, 2000, s. 9–16. ISBN 80–210–2426–7.
- NEGROPONTE, N. *Digitální svět*. Praha: Management Press, 2001. 207 s. ISBN 80–7261–046–5.
- NORRIS, P. *Digital Divide; Civic engagement, information poverty, and the Internet worldwide* [online]. [cit. 2006–03–04]. Vydáno knižně: Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2001. 303 s. ISBN 0521807514. Dostupné z: <<http://ksghome.harvard.edu/~pnorris/Books/Books.htm>>.
- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2003. 322 s. ISBN 80–7178–772–8.
- ROSA, Hartmut. *Castells 'slides* [online]. Jena: Friedrich-Schiller-Universität, 2003. 15 s. [cit. 2006–04–15]. Dostupné z <http://www.personal.uni-jena.de/~s2roha/Lehre/Castells_slides.pdf>.
- SALOMON, J.-J. *Technologický úděl*. Praha: Filozofický ústav AV ČR, 1997. 287 s. ISBN 80–7007–097–8.
- THORNTON, A. *Does Internet create democracy?* [online]. Sydney: University of Technology, 2002. 48 s. [cit. 2006–05–11]. Dostupné z <<http://www.zip.com.au/~athornto/intro.htm>>.
- TOFFLER, A., TOFFLEROVÁ, H. *Nová civilizace; Třetí vlna a její důsledky*. Praha: Dokořán, 2001. 125 s. ISBN 80–86569–00–4.
- WELLMAN, B. *Cyber Society*. In *Netlab* [online]. Toronto: Centre for Urban and Community Studies University of Toronto, 2006, nestr. [cit. 2006–05–15]. Dostupné z <<http://www.chass.utoronto.ca/~wellman/publications/index.html>>.
- WARSHAUER, M. *Technology and social inclusion : rethinking the digital divide*. Cambridge: MIT Press, 2003. 260 s. ISBN 0262731738.
- ZLATUŠKA, J. Informační společnost [online]. In *Zpravodaj ÚVT MU*, 1998, roč. VIII, č. 4., nestr. Dostupné z <<http://www.ics.muni.cz/toCP1250/bulletin/issues/vol08num04/zlatuska/zlatuska.html>>.

SUMMARY

This text discusses some issues related to the development of the information society. A key finding has resulted from the analysis of a selected array of theories: the views and opinions of individual authors are strongly polarized. Therefore, specific topics are explored in the form of dichotomic views, in order for the individual characteristics to be described in their complexity. The topic of *digital divide* is discussed in detail, as it proved to be a new and significant form of social exclusion. The article identifies the social groups which are most affected by this exclusion, suggesting some possible tools of solution.